

מרגלים ואינטלקטואלים

משה שולח את המרגלים לתור ולרגל את ארץ כנען, התורה מתארת את מעלתם: "כִּלְמֵי אֲנָשִׁים רָאשֵׁי בְנֵי יִשְׂרָאֵל הֵמָּה". כִּלְמֵי אֲנָשִׁים? מה משמעות ביטוי טריוויאלי זה? רש"י מסביר: "כולם אנשים - כל אנשים שבמקרא לשון חשיבות, ואותה שעה כשרים היו". במילה אחרת, אח"מים, "אח"מים כשרים", לא פושעים ולא מושחתים. מי הם אח"מים אלה? שחקני כדורגל? שחקניות קולנוע? עשירי עולם? פוליטיקאים דגולים? אני מקווה שלא אטעה אם אעלה את ההיפותזה שמרגלים אלה היו אינטלקטואלים. אך מי הוא אינטלקטואל?

במאמרו "ארץ מובטחת או ארץ מותרת" (תשע קריאות תלמודיות, עמ' 67 וא"י) מנסה עמנואל לוינס לאפיין את האינטלקטואל. הוא מזכיר כמה הגדרות אפשריות: "אינטלקטואל הוא האיש המתנגד למה שמוגדר כ"טובת המדינה". לוינס עצמו מציע הגדרה קצת שונה: "הוא האיש שאתו לא נזקקים לדבר בלשון 'סגי נהור', מי שאפשר לומר לו את כל האמת. הוא מביא הגדרה נוספת: "האיש אשר מכוון למטרה מאוד רחוקה ומחטיא אותה תמיד".

אני מתאר לי שניתן היה להוסיף אינספור הגדרות, מהן רציניות מהן היתוליות, אנסה להלן, אם לא להגדיר, על כל פנים לאפיין אחד המימדים של ה"אינטלקטואליות". אך לפני כך הבה נשוב למרגלים ולמסעם בארץ. רש"י הוסיף לתיאור הקצרצר של מסע זה שתי הערות מעניינות. במקור התלמודי שתי הערות אלו אינן אלא אחת, והיא נאמרה על ידי אחד מגדולי הפילוסופיים התלמודיים, רבא (סוטה לד ע"ב). כדי להבין אותה, עלינו לנסות ולדייק בתיאור המקראי של המסע. כידוע בחזרתם למחנה ישראל, הגישו המרגלים שני דו"חות. דו"ח הרוב היה דכאוני: "לא נִכְלַל לְעֵלֹת" לארץ כנען. יהושע בן נון וכלב בן יפונה סברו אחרת: "עֲלֵה נַעֲלָה וְיִרְשְׁנוּ אֶתָּה". דברי רבא מתייחסים לאלו שלא נכנעו לקונצנזוס ועושים זאת בהתייחסות לשני פסוקים בפרשה. התורה מוסרת לנו שעל רקע היציאה, "וַיִּקְרָא מֹשֶׁה לְהוֹשִׁעַ בֶּן נֹון יְהוֹשֻׁעַ". למה? בהמשך קוראים אנו על המסע: "וַיַּעֲלוּ בְּנֵי יִבְבָּא וַיָּבֵאוּ עֵד חֲבֵרוֹן". "וַיַּעֲלוּ" – לשון רבים, "וַיָּבֵאוּ" – לשון יחיד. כיצד אבד לשון הרבים כשהיינו זקוקים לו? הרשב"ם לא התרשם משאלה זאת, שהובאה בעקבות רבא, על ידי סבו רש"י. רבא ענה ב"דרש", הרשב"ם העריך מאוד את דברי סבו אך התבצר בפשט: "ומכל מקום לפי עיקר פשוטו 'ויבאו' כל אחד ואחד עד חברון". רבא מצדו לא התרשם מהפשט ודבק בדרך הדרש, פירוש חופשי שפעמים רבות בא ללמדנו שהפסוקים פונים גם לדורות הבאים, בהיותם אקטואליים גם היום. נתאר לעצמנו אדם פורש מקבוצתו איתה הוא מתייר בפולין, והולך לחפש את שורשי האילנות השרופים של עיר אבותיו, את בית הקברות בו טמונים סבו וסבתו. כך עשה גם כלב. מכאן "אמר רבא: מלמד שפרש כלב מעצת מרגלים והלך ונשתטח על קברי אבות. אמר להן 'אבותי! בקשו עלי רחמים שאנצל מעצת מרגלים. יהושע כבר ביקש משה עליו רחמים שנאמר וַיִּקְרָא מֹשֶׁה לְהוֹשִׁעַ בֶּן נֹון יְהוֹשֻׁעַ: י-ה

יושיעך מעצת מרגלים". רבא מוסיף אזכור נוסף (יד, כד): "וְעַבְדֵי כָּלֵב עֲקַב הִיָּתָה רוּחַ אַחֲרֵת עִמּוֹ... וְהִבְיָאתִיו אֶל הָאָרֶץ." רוח אחרת?! איזו רוח?

אחד העקרונות שמרטין היידגר, הפילוסוף הגדול והמתועב, ניסה ללמד את האנושות, הוא "מצוות" חיפוש האותנטיות, המתגלה לנו בעקבות תודעת המוות. בעצם למדנו כבר דבר זה, בצורה מופלאה ואותנטית יותר, בימותו של איוואן איליץ' של טולסטוי. איוואן איליץ' העומד בפני המוות, מגלה עד כמה הדברים שהוא חמד ואחריהם רדף בימי חייו, השפע, ההדר ובייחוד מעמדו החברתי, אינם אלא הבלים. כשהאדם מגיע לרגעי הבדידות של היום שאין עמו מחר, הוא מגלה ש"שְׁמִנִי נִטְרָה אֶת הַכְּרָמִים, כְּרָמֵי שְׁלִי לֹא נִטְרָתִי". 'שְׁלִי' במובן העמוק של המילה, האותנטיות שלי, לא דמותי בעיני האחרים ולא הדמות שאחרים השתילו בי כתכלית חיי. בשביל היידגר האותנטיות אובדת כאשר אנו נופלים תחת הכישוף של ה'הים' הסתמי, כישוף שבעצם קובע את חיי, באופנות, בקבלת ערכי הטוב והרע, וארשה לעצמי להוסיף בקביעת אחד האיסורים הגדולים שבלוחות החדשים: "לא יהיה בך פרייאר". ההמונים חסרי השם התנחלו בתוכי וקובעים את חיי. היידגר הושפע כאן ללא ספק מדעותיו של אורטגה אי גאסט הספרדי, אותן הוא פרש בספרו 'מרד ההמונים'. המילה 'המוני' היא חזקה מספיק, אך אינה מגיעה לקרסולי משמעות המילה המקורית בספרדית: 'מאסה', או מקבילותיה האירופאיות האחרות. 'מאסה' יוצר בי את האסוציאציה של המשמעות האחרת שלה: עיסה, שניתן ואולי אף חייבים ללוש אותה. הלישה מתקיימת בעצם מתוך עצמה. כל חלקיק של עיסה מסתכלת על שכנותיה ועושה כמוהם, אם כי על פי רוב לשים אותה ממש, אמצעי התקשורת ופרסומתיה למשל. מכאן ה'מאסיפיקציה', הפיכתנו להמוני.

אחד הבלוגים באינטרנט מצא לעצמו שם יפהפה: "מסע, משא ומסה". לפנינו תיאור מופלא של ההסתכלות העצמית של האינטלקטואל. הוא האדם המצליח או לדעתו מצליח, למנוע מליפול בתוך ה'מאסה'. יש כאן אמת, אך לא כל האמת. וכאן מתגלה סוד אמרתו של רבא. גם האינטלקטואלים שקועים בעיסה, קטנת מימדים יותר, אך לפעמים קשה וחזקה יותר. כדי לא להיות מהופנטים על ידי חבריהם האינטלקטואלים היו זקוקים יהושע וכלב לברכה רבה. וכאן למדנו שוב עיקרון תלמודי ידוע. כשהסנהדרין כולה אומרת 'חייב', ייתכן והאדם 'זכאי'. הקונצנוס האינטלקטואלי המוחלט, מורה שמשהו חשוב. לפעמים אינטרסים פילוסופיים עלולים לעוות את האמת ואת המציאות יותר מאינטרסים כלכליים.

אולי האינטלקטואלים הם אידיאליסטים. הם עלולים להיות מוקסמים מהאידיאלים הנפלאים והאחרונים, ומתוך כך הם שוכחים את המציאות הריאלית. זה מה שחכמי ישראל כינו: 'אכלה פגה'. "הַתְּאֵנָה חֲנֻטָּה פְּגִיָּה" (שיר השירים פרק ב, יג) התאנים עוד לא בשלו, אך האינטלקטואלים כבר אכלו אותן. מכאן הכישוף ההיסטורי שהטעה את רובם ביחסם לקומוניזם ואף לסטליניזם. הם טרם חזרו בתשובה, אך הם כבר שקועים בכישוף אחר.